

PROCÉS D'INTEGRACIÓ I DE CONSTRUCCIÓ DE LA IDENTITAT SOCIAL DELS FILLS DELS IMMIGRANTS MAGRIBINS

Francesc Tort i Chavarria

1. LA SOCIALITZACIÓ DELS FILLS DELS IMMIGRANTS MAGRIBINS

Els joves d'origen magribí es troben davant d'una doble alternativa d'integració corresponent a dos models arquetípics de socialització ben diferenciats: el primari, del medi familiar, movent-se en un context simbòlic bàsicament tradicional, i el secundari, de l'escola, barri, mitjans de comunicació, etc., caracteritzat pels seus referents culturals moderns.¹

L'alternativa se situa entre, per una banda, una societat laica i relativament homogènia en el sentit que domina una ideologia individualista² on l'adhesió a uns valors comuns públics i universals preval per sobre de les pertinences

1. Una bona descripció del procés de negociació que han de fer les famílies immigrades entre ambdós àmbits socials, la trobem en l'article de Maurizio Catani: «Les migrants et leurs descendants: entre devenir individuel et allégeance chthonienne». *Cahiers Internationaux de Sociologie*. Vol. LXXXI (1986), p. 280-298.

2. En l'accepció de l'antropòleg Louis Dumont (*Ensayos sobre el individualismo*. Madrid: Alianza Universidad, 1987, p. 277-278) l'individualisme significa el següent: «1) Se denomina individualista, por oposición al holismo, a aquella ideología que valora al individuo (= que concibe al individuo en el sentido (2) indicado más adelante) e ignora o subordina la totalidad social. 2) Una vez descubierto que el individualismo en este sentido es el rasgo principal en la configuración de los rasgos que constituye la ideología moderna».

Holisme: «Se denomina holista a aquella ideología que valora la totalidad social e ignora o subordina al individuo humano: ver lo opuesto: Individualismo. Por extensión, una sociología es holista si parte de la sociedad global y no del individuo supuestamente dado de forma independiente».

confessionals o ètniques, relegades a l'esfera privada i, per una altra banda, una societat holista, fragmentada per la lògica de les diferents comunitats que determinen una part important de la vida social dels seus membres. Aquesta, es troba regulada fonamentalment per un àmbit religiós que legitima un determinat ordre de jerarquies basat en una essencial desigualtat jurídica dels individus.

Des d'un hipotètic relativisme cultural podríem dir que ambdues opcions presenten els seus avantatges i inconvenients segons l'actitud vital i la filosofia de la societat de cadascú, però personalment considero (encara que pugui incórrer en flagrant etnocentrisme) que en el marc convivencial de les societats democràtiques contemporànies no es pot renunciar a aplicar en l'esfera pública els principis il·lustrats igualitaris que col·loquen la llibertat i els drets universals de l'individu per sobre de les seves obligades adscripcions comunitàries, sobretot si es tenen en compte les conseqüències pràctiques que es poden desprendre de determinades qualificacions ètnico-culturals de les relacions socials en el nostre món.³

En la nostra societat, la identitat es debat entre l'afirmació de la llibertat personal i la reivindicació d'unes pertinences culturals (ètniques, nacionals o religioses) necessàriament compatibles i no pas contradictòries amb la primera. En aquest sentit, la integració ben entesa en una societat pluricultural, a parer meu, passaria pel reconeixement dels drets públics efectius dels ciutadans, independentment de les seves afiliacions a qualsevol categoria col·lectiva o marca d'origen, per tal de trobar una universalitat enriquidora basada en el respecte d'una diversitat cultural que no s'imposa sinó que tan sols es manifesta lliurement en l'esfera privada.⁴

3. El sociòleg Albert Bastenier («Intégration, mobilité, ethnicité» en el llibre col·lectiu editat per l'associació ADRI *L'intégration des minorités immigrés en Europe*. Actes du Colloque International, París, 1990, p. 161-164) analitza els possibles efectes derivats de l'aplicació de la lògica associativa o bé comunitària (en termes de F. Tönnies) en les polítiques d'integració dels immigrants seguides en diferents països europeus. Segons ell, el que caracteritza les societats industrials o modernes i les diferències de les tradicionals és la mobilitat. És a dir, el predomini dels *estatus* socials conquerits pels individus sobre els *estatus* adquirits o imposats per l'ètnia o la comunitat.

La possibilitat de mobilitat social i no pas la perspectiva de reproduir fidelment el paper que l'assigna la família o la religió és el tema clau de fons que es planteja actualment en les relacions interculturals a Europa.

4. En una societat laica, diríem que per definició, no es poden barrejar l'esfera pública i l'esfera privada. A nivell formal, per exemple, no es pot negociar l'estatut d'igualtat de la dona, tot i que persisteixin clares desigualtats reals entre sexes. Com ja va demostrar Alexis de Tocqueville, les societats igualitàries i individualistes generen les seves pròpies barreres discriminatòries, que per il·legítimes, són més escandaloses. Per exemple, una clara patologia característica d'aquestes societats és la xenofòbia i el racisme. Ambdues naixerien de la competència entre grups amb diferent grau de poder econòmic i hegemonia cultural, manifestant-se especialment en forma de rebuig als presumptes assimilats pertanyents a alguna categoria social estigmatitzada.

La tasca resocialitzadora que han d'afrontar els immigrants magribins (educats per actuar a partir, sobretot, de categories grupals) consistirà bàsicament en aprendre la individualització⁵ com el nou marc de referència en què es basa la comunicació en la societat d'arribada. La seva integració comportarà, doncs, haver de reinventar els propis comportaments socials seguint unes lògiques coherents amb el nou context on els toca viure.⁶ Cal suposar que, per a la immensa majoria de la població immigrada estrangera, la millor manera de resoldre aquesta negociació identitària amb la societat d'acollida no té perquè passar pel dilema d'haver d'escollir forçosament entre l'alternativa de la clausura en el gueto o la completa assimilació. Ans al contrari, segons les possibilitats d'adaptació que ofereixi el país "amfitrió" hi haurà una diferent utilització de les dues dimensions bàsiques de la identitat:⁷ la "instrumental", més atenta als interessos pràctics de cada situació, o bé la que podríem anomenar "ontològica", més defensora de presumptes essències culturals. L'antropòleg Maurizio Catani planteja clarament els termes en què, a parer seu, es produeix aquest fals dilema: «Des de l'època del maquinisme industrial, nombrosos immigrants han deixat d'ésser presoners d'una alternativa en què el retorn equivaldria a fer de la migració un parèntesi, mentre que s'assimilació constituïria una fundació ex-nihilo després d'una nova socialització. Així, molts immigrants extra-comunitaris es reserven d'entrada qualsevol possible opció existencial deixant que el temps la vagi decantant en qualsevol sentit. Sigui com sigui, fins i tot aquells que havent fet venir els seus i havent tingut fills en el nou país, han modificat llur projecte inicial de retorn per tal d'afrontar una instal·lació definitiva (sobretot "pel bé del infants", solen argüir), generalment, mantenen sense cap problema una doble identitat. Aquesta dualitat referencial pot adoptar diferents aspectes: hom pot desitjar assimilar-se, o bé poden intentar mantenir el projecte inicial del periple ("nòria

5. Vegeu la genealogia d'aquest concepte en el llibre de Norbert Elias: *La sociedad de los individuos*. Concretament, en el capítol titulat: «Individualización en el proceso de la sociedad». Barcelona: Ed. Península, 1990, p. 143-176.

6. El professor d'estudis multiètnics de la Universitat d'Utrecht, Han B. Entzinger («L'emergenza delle politiche di integrazione per gli immigrati in Europa»). A: DIVERSOS AUTORS, *Italia, Europa e nuove migrazioni*. Torino: Edizioni della Fondazione Giovanni Agnelli, 1990, p.179-200), tracta els termes en què es produeix aquest procés d'integració a Europa, referint-se als seus requisits bàsics, a les seves tipologies i plantejaments legals, les barreres que es creen i la seva dimensió intercultural, entre d'altres.

7. No s'insistirà prou en la premissa de partida segons la qual en cap cas no s'ha d'entendre la identitat com una realitat atemporal i ahistòrica, donada d'una vegada per totes. Com tot fenomen cultural i tot procés sociològic fonamental, el conjunt de representacions i categoritzacions constitutives de la identitat mai no és necessàriament estàtic, sinó que estarà totalment condicionat pel grau de dinamisme social característic del context on tenen lloc les identificacions. En aquest sentit, davant de la dinàmica dels processos socials, no es pot acceptar la representació habitual de la població immigrada en termes d'identitats fixes. Aquesta representació suposa una anàlisi dicotòmica i errònia de la realitat social en termes d'autòctons/immigrants que és responsable, entre d'altres coses, de prejudicis xenòfobs com, per exemple, el conegut per "llindar de tolerància".

migratòria”) reproduint-lo de generació en generació, però també poden decidir de romandre a França sense per això oblidar els orígens». ⁹ Per consegüent, com he dit abans, l’oposició extrema entre assimilació i retorn ha estat suprimida dels projectes migratoris ⁹ a mesura que els seus protagonistes es van estabilitzant, es van reagrupant familiarment i la permanència s’acaba imposant com a únic horitzó vital. Alhora, la identitat cultural resultant s’estructurarà amb el temps segons el grau d’implicació tant objectiva com subjectiva en l’espai on es viu i a partir de la història individual, familiar o social de cada persona (podent conservar, aquesta, totalment o parcialment les normes i sentiments d’una comunitat d’origen que, per altra banda, els pot proporcionar les gratificacions d’autoritat, respecte i influència que la societat d’acollida, seguint uns altres codis d’estatus, no els reconeix).

Respecte als fills dels immigrants, la formació i eventual modificació de llurs identitats ¹⁰ dependrà en gran mesura del balanç més o menys integrador que es desprengui d’uns processos de socialització efectuats bàsicament en un context de bi-culturalitat. Per tant, hem d’entendre les seves identifications com a respostes (ja siguin emotives o d’ordre nacional) al major o menor grau de coincidència entre el conjunt d’objectius, expectatives o incentius individuals i les condicions efectives que el sistema posa al seu abast per poder assolir-los. ¹¹ De tal manera que, segons com sigui l’experiència individual o familiar dels membres de l’anomenada segona generació, així com el futur personal que els pugui preparar la societat on s’han educat, es pot esperar d’ells/elles, a grans trets, els

8. Maurizio Catani: «Les migrants et leurs descendants...», p. 284-285.

9. Pel que fa al cas català, podem veure l’evolució recent de diferents trajectòries migratòries extracomunitàries en l’obra del Colectivo IOÉ: *La inmigración Extranjera en Catalunya. Balance y Perspectivas*. Barcelona: Institut Català d’Estudis Mediterranis, 1992.

10. Vegeu M. Oriol i M. A. Hily. *Les variations de l’identité. Étude de l’évolution de l’identité culturelle des enfants d’émigrés portugais en France et au Portugal*. Nice: IDERIC, p. 248-282.

Igualment, de Luis Seoane. «En torno a la identidad cultural de la segunda generación de emigrantes españoles en Holanda y Suiza». *R.E.I.S.* [Madrid] (abril-juny, 1984) p. 113-127.

11. Segons en Maurizio Catani («L’identité et les choix relatifs aux systemes de valeurs». *Peuples méditerranéens*. núm. 24 (juliol-setembre 1983), p. 117-118) un cop que la migració ha trencat la unitat del sistema d’idees, de representacions i de valors que constituïa la referència englobadora en l’interior d’una cultura, no hi ha una diferència substancial sinó tan sols de grau entre les motivacions del fill de l’autòcton i el de l’immigrant estranger (educat en país de residència i amb dos sistemes de valors diferents), a l’hora d’elegir les possibles millors opcions per al seu futur: «en el marc d’una anàlisi d’aquestes eleccions, la veritable qüestió que es planteja llavors en termes d’identitat, és aquesta: de quina manera (en cas que es produeixin) l’individu combinarà dues exigències contradictòries: la continuïtat dels afectes familiars i l’educació extrafamiliar rebuda, centrada sobre el *futur personal*, caracteritzada pels trets característics de la nostra civilització, llibertat i igualtat?». [El subratllat és de l’autor].

següents comportaments identitaris relatius a sengles models d'integració definits a partir dels conceptes generals d'adhesió i rebuig:¹²

- 1) O bé s'identifiquen principalment amb la identitat cultural d'origen (familiar) tot fent un ús instrumental dels codis socioculturals de la societat receptora sense una adhesió afectiva.
- 2) O bé rebutgen la identitat d'origen, identificant-se sobretot (instrumentalment i emotivament) amb els models normatius dels grups majoritaris de la societat on han nascut, han crescut i s'han escolaritzat.
- 3) O bé no s'identifiquen afectivament ni amb la cultura familiar ni amb la d'acollida, juntament amb una adhesió pràctica o instrumental indistinta.
- 4) O bé tenen consciència de tenir una identitat plural, tot reivindicant el sentiment de pertinença a l'una i a l'altra cultura en qualsevol sentit.¹³

Els canvis d'identitat o les eventuals identificacions que es produeixen dependran molt del que, en termes econòmics, s'anomena "cost d'oportunitat" d'haver de renunciar a certes aspiracions socials a causa de les pressions familiars, i viceversa, quan estan en joc formes de solidaritat percebudes com a contradictòries. Per contra, si l'individu pot atènyer els seus objectius sense que s'hagi d'enfrontar amb cap realitat institucional (familiar i extrafamiliar) no haurà de renunciar a pertànyer a més d'un univers cultural, gaudint així, d'aquest pluralisme com, a parer meu, la millor fórmula d'integració. Probablement, els dos factors clau que influeixen més decisivament a l'hora d'elegir una cert identitat són: a) el grau d'efectivitat de les polítiques d'integració social governamentals

12. El psicòleg social i sociolingüista Gentil Puig («Immigració i models d'integració lingüística i cultural a Catalunya», *Recerca i Educació Interculturals*. Barcelona: Ed. La Llar del Llibre, 1992, p. 87-101) planteja un possible model d'integració català a partir d'una anàlisi comparativa dels models d'integració realitzats al Canadà per en Richard Clement (*Langue, statut et acculturation*. Université d'Ottawa, Communication au 3ème. Congrès International de l'ARIC-Sherbrooke, Québec, 1989); a Bèlgica pel sociòleg Casimiro Márqués Balsa (*Modèles de représentation du positionnement et de la communication interculturels*. Université de Louvain-la-Neuve, 1989) i a França pel psicòleg i antropòleg Maurice Mauviel (*L'insertion: Propositions pour une formation de base*. Laboratoire de Psychologie appliquée aux problèmes de Culture, Université René Descartes, Paris V, 1989).

Vegeu també l'article de Maurice Mauviel: «L'intégration des immigrants et des étrangers, hier et aujourd'hui». *L'intégration des immigrants*. [Actes du Colloque AFTAM-SIETAR-UNAFO]. INTERCULTURES. Núm. 16 (25-26 novembre 1991), p. 23-60.

13. Richard Olement i Kimberley A. Noels («Langue, statut et acculturation. Une étude d'individus et de groupes en contact». A: M. Lavallée; F. Ouellet i F. Larose: *Identité, culture et changement social*. Paris: Ed. L'Harmattan, 1991, p. 315-326) qualifiquen de separació la situació (1) (de *melting pot* segons la sociòloga M. Cristina Blanco), d'*assimilació* la situació (2), de *deculturació* la (3) (d'*ambivalència* segons en Gentil Puig) i d'*integració* la (4) (corresponent al *pluralisme cultural*, en la definició de M. Cristina Blanco).

mantenint un equilibri entre persones i grups immigrants; b) el control social en l'àmbit primari de la família i el nivell de xenofòbia i racisme de la societat receptora.

D'altra banda, malgrat la dificultat que presenta separar els components psicològics i els socials de la identitat, tant si aquesta és lingüística, ètnica, religiosa, nacional o de qualsevol altre tipus, el sistema de valors i d'interessos en què es fonamenta és producte de la socialització primària i secundària. Amb d'altres paraules, podem dir que l'adquisició de determinada identitat o la crisi de la mateixa dependrà molt dels resultats del procés d'integració social i, en últim terme, de l'educació dels infants.

2. LA INTEGRACIÓ ESCOLAR DELS JOVES D'ORIGEN MARROQUÍ

L'escola actual, lloc de pas obligat de tota nova generació, és una institució irremplaçable de legitimitació i selecció social que té com a principal objectiu la integració cultural i professional de l'infant en una societat basada en el mite il·lustrat de la igualtat d'oportunitats. En un context de multiculturalisme, i per aprofitar la seva riquesa, al meu entendre, l'escola hauria de promoure la convivència tot evitant la marginació mitjançant la transmissió d'uns valors laics, crítics i democràtics.

La interculturalitat, basada en l'intercanvi i el respecte mutu entre identitats culturals diferents, s'ha d'entendre¹⁴ com una via de coneixement recíproc entre comunitats que permeti a l'individu una inserció sense discriminacions en la vida econòmica i social del país on viu. Malgrat això, tal com assenyalen les

14. Segons la definició que de l'opció intercultural ha fet el Consell d'Europa (Louis Porcher: *L'interculturel aujourd'hui, réflexions méthodologiques. Projet núm. 7 del CDCC: «L'éducation et le développement culturel des migrants»*. Estrasburg, 1986, p. 8), els quatre elements mínims que la caracteritzen són:

- «a) La major part de les nostres societats han esdevingut multiculturals i ho seran cada vegada més.
- b) Cada cultura té les seves especificitats i, com a tals, respectables.
- c) El multiculturalisme és potencialment una riquesa.
- d) Per tal que es faci efectiu a la pràctica, cal instaurar una interpenetració entre totes les cultures implicades sense anul·lar la identitat específica de cada una d'elles. Posar en moviment el fet multicultural per tal de transformar-lo veritablement en intercultural, amb tot el dinamisme que això implica (sobretot en termes de comunicació i d'interacció.»

Es considera que en la convivència entre grups culturalment heterogenis el risc més gran que es presenta és el de la juxtaposició, l'aïllament i la ignorància mútua. Per això donen molta importància al treball en tres aspectes relatius a les connexions entre la majoria i les minories ètniques:

- «1) Articulació entre institució escolar i institució familiar.
- 2) Articulació entre cultura escolar i cultura extraescolar.
- 3) Articulació entre ensenyament dels nens/nenes i formació dels adults.»

recomanacions del Consell d'Europa: «el pluricultural, percebut com a juxtaposició de diversos grups culturals en contacte, només pot transformar-se en intercultural si les relacions d'aquests grups no són antagòniques, ni conflictives, ni suposen la dominació d'un grup sobre un altre. El pluralisme cultural només es transforma en una situació d'interculturalisme quan els intercanvis són igualitaris». És a dir, subscriuint aquest criteri, una societat s'obre a un procés d'interculturalitat quan les relacions entre els membres dels grups hegemònics majoritaris i els de les minories ètniques immigrades van deixant d'ésser segregadores i comencen a establir-se en termes de veritable igualtat (jurídica, laboral, política, social, etc.). Si no és així, si la marginació és la norma i els immigrants són institucionalment tractats ad aeternum com a força de treball estrangera temporal susceptible de retorn, parlar d'enriquiment intercultural recíproc pot resultar més aviat un sarcasme. El que acostuma a passar en aquestes circumstàncies és que les desigualtats socials es camuflen com a diferències culturals. En aquest sentit, es pot dir que Barcelona, per exemple, amb l'arribada durant l'últim decenni d'un important contingent de població immigrada procedent majoritàriament del continent africà, està vivint una situació sociològica de multi o pluriculturalisme. Per això, com apunta la responsable del Programa d'Educació en la Diversitat de l'Àrea d'Educació de l'Ajuntament de Barcelona, María Teresa Codina:¹⁵ «Mientras son asimétricas las relaciones entre el grupo autóctono y la minoría cultural, mientras ésta no tiene en común los niveles necesarios para vivir dignamente, la diferencia entre un colectivo y otro no es simplemente cultural». Així, qualsevol reivindicació del "dret a la diferència" es tradueix a la pràctica en un reforçament de la diferència de drets que acaba perjudicant les víctimes d'aquest intercanvi desigual que, d'altra banda, mai no es podrà començar a corregir si no es planteja l'exigència del dret a la igualtat.¹⁶ Perquè, entre d'altres coses, segueix la nostra autora:¹⁷ «sense una intenció eficaç de superar les condicions de desigualtat socioeconòmica, les diferències no únicament no es perceben com un dret, sinó que per als que es troben en un nivell socioeconòmic desavantajat -ja no diguem en situació de pobresa- esdevenen causa de marginació creixent».

15. María Teresa Codina i Mir: «Educación en la diversidad». Cuadernos de Pedagogía. [Barcelona] Núm. 196 (octubre 1991), p. 27.

16. Alain Finkielkraut (*La derrota del pensamiento*. Barcelona: Ed. Anagrama, 1987, p. 112) tot fent la crítica de les identitats culturals com anacronismes de la modernitat, identifica el dret a la diferència amb el dret a la servitud: «El espíritu de los Tiempos modernos europeos, por su parte, se acomoda perfectamente a la existencia de minorías nacionales o religiosas, a condición de que estén compuestas, a partir del modelo de la nación, por individuos iguales y libres. Esta exigencia provoca el rechazo en la ilegalidad de todos los usos que escarnecen los derechos elementales de la persona, incluidos aquellos cuyas raíces se hunden en lo más profundo de la historia».

17. María Teresa Codina i Mir: Programa d'educació en la diversitat. A: Gentil Puig [Coordinador] *Recerca i Educació Intercultural*, p. 216.

Les profundes transformacions econòmico-tecnològiques experimentades pel món desenvolupat en aquests temps postindustrial han anat seguides d'importants mutacions socials i culturals entre les quals els intensos moviments migratoris constitueixen en molts països europeus un dels seus elements més significatius¹⁸. Alhora, la presència de les minories d'immigrants extracomunitaris va observant progressivament una sèrie de canvis en el seu perfil demogràfic, econòmic, social, cultural i polític¹⁹ produïts, sobretot, per la seva tendència a l'estabilització, pel reagrupament familiar i el consegüent augment de la població infantil i juvenil, per la feminització de l'ocupació estrangera juntament a la general penetració en el sector terciari dels col·lectius immigrants i la seva concentració en els barris més pobres de les zones urbanes. Tot plegat, evolucionant en un marc internacional postcomunista presidit en molts indrets per un retorn als particularismes nacionalistes, en d'altres, pels problemes de legitimació dels esquemes partidistes tradicionals i pel qüestionament ideològic de certs models polítics d'uns "Estats del Benestar" cada cop més sacsejats per successives crisis econòmiques que es tradueixen en un fort creixement de les xifres d'atur. Una de les seves principals conseqüències serà l'agudització de la xenofòbia social i institucional, especialment contra els treballadors més pobres i menys qualificats pertanyents a les minories ètniques procedents dels països de l'anomenat Tercer Món.

18. Segons A. Lebon: («Ressortissants communautaires et étrangers originaires des pays tiers dans l'Europe des douze». *Revue Européenne des Migrations Internationales*. Vol. 8 (1992), p. 204. Citat per Eddy Jadot: «Las migraciones en la Comunidad Europea». *CONCILIUM*, núm. 248, (agost de 1993), p. 614-615, la presència d'estrangers no comunitaris en el si dels estats membres és de 8.669.500. Alemanya amb un 5,3 % de la població total, França amb un 3,9 % i Bèlgica amb un 3,2 % són els tres països que en reben més. Espanya no arriba a l'1 %.

Pel que fa a la immigració marroquina a Europa, en uns 25 anys les xifres s'han multiplicat per 10, segons dades de Bernabé López García («El fenómeno de la inmigración magrebí a Europa». A: Bernabé López [et alt.] *Inmigración magrebí en España*. Madrid: Ed. Mapfre, 1993, p. 37-39) que coincideixen bastant amb les aportades pel Ministère des affaires de la Communauté Marocaine à l'étranger, (estimació 1992) *RIVAGES* («Le Magazine des marocains dans le monde» núm. 1 (abril de 1993), p. 14-15). Així, segons ambdues fonts, el nombre de marroquins a Espanya estaria entre els 75.000 legals i els 100.000 d'altres estimacions. A França, uns 720.000; Holanda, uns 190.000; Bèlgica, uns 170.000; Alemanya, uns 90.000 i Gran Bretanya, uns 25.000.

19. En Bernabé López (*Inmigración magrebí en España*, p. 33) citant el sociòleg Larbi Talha («Aperçu sur l'évolution des structures socio-economiques del maghrébins en France, 1962-1982». Actes del Col·loqui sobre *La migration internationale des travailleurs tunisiens*. Cahiers du CERES, serie Demographique 6, Túnez: 1987, p. 31-46) assenyalava el següent: «Junto a esta mutación familiar de la inmigración, otras características resaltan en su evolución desde los años sesenta, Larbi Talha señala tres importantes: el rejuvenecimiento demográfico, la feminización de la población activa y la terciarización del empleo. Si en 1968 el porcentaje global de menores de 17 años era entre los magrebies en Francia del 29,7 % en 1982 constituye el 44,3 %. En 1962 el porcentaje de la mujer en la población activa magrebí en la inmigración era el 2,7 %, mientras veinte años después había aumentado a 13,4 %».

Entre els aspectes socioculturals més rellevants d'aquest conjunt de canvis estructurals, en un context de clar desequilibri nord-sud, cal esmentar l'important percentatge d'alumnes d'origen estranger entre la població escolar de les societats receptores que ha portat els especialistes a haver de revisar, en el marc de les polítiques d'integració governamentals, el paper a jugar per l'opció intercultural dins dels diferents sistemes educatius.²⁰ En aquest sentit, si entenem la migració com fenomen inscrit en la dinàmica general de societats que evolucionen cap a la multiculturalitat, qualsevol projecte educatiu i cultural específicament destinat als fills de determinats immigrants, juxtaposat a un altre de global, pot tenir efectes perversos de marginalització en reforçar la retòrica de la distància cultural i la categorització ètnica²¹ d'aquells presumptes beneficiaris (percebutos, però, com a problemàtics) d'unes mesures integradores d'aplicació especial.

Els fills dels immigrants marroquins a Catalunya es troben davant d'uns mecanismes de socialització fortament marcats per l'escola i per l'actitud de la família davant d'ella. En bona mesura, l'èxit o el fracàs escolar, així com el seu grau d'integració social vindrà molt condicionat per la relació entre ambdues instàncies educatives i particularment per la importància que els pares atribueixin a l'escolarització de llurs descendents dins del propi projecte migratori.

Generalment els joves, vivint la biculturalitat, veuen en la instrucció escolar la millor via per aconseguir l'autonomia personal i la inserció social, al marge de la

20. Catherine Wihtol de Wenden i Anne-Marie Chartier (*op. cit* p.3) apunten el següent: «Si a França avui, la integració per l'escola i a l'escola forma part dels principis bastant comunment compartits, la controvèrsia sobre les seves modalitats no és menys viva, ja que ella desemboca en un debat essencial entre el reconeixement dels drets de les minories i l'universalisme, entre la igualtat dels drets individuals i la valoració de les especificitats (amb el risc d'inscriure als grups en una lògica de segregació?)».

Respecte al cas català, un bon repàs de l'estat de la qüestió es pot veure en el monogràfic de la revista de la Federació d'Ensenyament del Sindicat CC.OO, titulat: *Educació Intercultural*, núm. 139 (gener 1993), p. 3-37).

21. A Catalunya, per exemple, el Programa d'Educació Compensatòria específic per a marginats socials, depenent de la Direcció General d'Ordenació i Innovació Educativa de la Generalitat, comença la seva presentació tot dient: «El Programa de Marginats Socials d'Educació Compensatòria pretén ajudar a la plena integració escolar dels nens amb problemes de marginació social. Els alumnes amb problemes de marginació, fonamentalment gitanos i àrabs, continuen augmentant la seva presència a les escoles i aquesta tendència es mantindrà en un futur pròxim».

Actuacions del Programa de Compensatòria:

- 1) Assessorar les escoles on s'escolaritzen aquests alumnes.
- 2) Elaborar materials didàctics adaptats a les necessitats que presenten.
- 3) Promoure i gestionar activitats de formació per als professors que els atenen.
- 4) Garantir aquelles ajudes econòmiques (llibres, menjador...) que afavoreixen l'assistència assídua a classe.
- 5) Animar els centres escolars plantejar-se una autèntica educació intercultural.
[El subrellats són meus]

seva major o menor identificació amb les normes educatives familiars. En aquest sentit, solen adoptar una estratègia identitària activa de doble fidelitat per tal d'extreure dels dos sistemes de referència simbòlics allò que els sembla més adient. Per part de les famílies, també hi haurà un esforç per fer compatible l'educació dels seus fills (a partir d'uns codis culturals tradicionals) amb els valors transmesos per una institució escolar que és percebuda, independentment de les tensions que es puguin generar, com la principal clau de la promoció social. La distància que hi pugui haver entre els objectius i codis educatius de les famílies respecte als de l'escola dependrà fonamentalment dels següents factors:

- a) de la procedència rural o urbana de la família, així com de les condicions econòmiques, polítiques, culturals, escolars i lingüístiques de la seva societat d'origen²²
- b) de l'edat, nivell formatiu pel pare i la mare, del seu grau de religiositat i de patriarcalisme (masclisme) que afectarà tant les seves representacions de la realitat com l'educació més o menys igualitària dels fills i les filles
- c) del nivell socioeconòmic dels pares, especialment llur categoria socioprofessional i de la seva situació jurídica i laboral en la societat d'acollida
- d) de l'any d'arribada a Catalunya, de la data del reagrupament familiar (si es va produir), així com del volum i composició de la família
- e) de l'hàbitat o condicions de la vivenda, de les característiques (cèntrica o perifèrica, nivell d'equipaments, població immigrada estrangera dispersa o concentrada, etc.) i qualitat de vida en la seva zona de residència
- f) del domini lingüístic del català i castellà així com del grau de participació de pares i fills en la xarxa associativa dels compatriotes i/o dels autòctons.

D'altra banda, l'eventual fracàs escolar dels alumnes d'origen magribí no és tan imputable a la distància cultural com a les seves dificultats d'inserció social davant de les quals es posa també en evidència les insuficiències de la funció integradora de l'escola. Bàsicament, aquesta institució continua reproduint les desigualtats d'oportunitats i la segregació social d'aquells individus pertanyents als col·lectius marginats o marginals en general (sobretot amb problemes econòmics i desestructuració familiar) independentment del seu origen ètnic. Per tant, aquest fracàs respondria a les condicions socials i culturals prèvies a l'acció educativa i a la major o menor proximitat entre l'espai socioescolar i familiar.

22. El llibre de diversos autors dirigits per Camille i Yves Lacoste (*L'Etat du Maghreb*. París: Ed. La Découverte, 1991) ofereix una interessant panoràmica de la realitat dels cinc països magribins pel que fa a la seva geografia humana, organització social i política, història, demografia, vida quotidiana (valors i identitats, consum, família, amor i sexualitat, sanitat, festes), arts i cultures, poder i societat, economia i treball, relacions internacionals, etc.